

С. І. КОЖУШКО

Світлана Іванівна Кожушко, кандидат юридичних наук, доцент, докторант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ІДЕЇ СИНЕРГЕТИКИ І СИНКРЕТИЗМУ В МЕТОДОЛОГІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА

Вчення про трудові відносини – доктрина сучасного трудового права, засвідчує фундаментальні наукові напрацювання і за своєю суттю потребує ґрунтовних методологічних досліджень у своєму доктринальному застосуванні. Тенденційність наслідків у науковому пізнанні трудових відносин проявляється у якості основоположних стандартів легалізації цінності суб'єкта як орієнтира наукового пізнання трудового права.

Завдання даного дослідження полягають у виявленні проблем загальних закономірностей процесу дослідження, методологічних засад упорядкування часових і просторових структур у складних системах, розкриваючи універсальні механізми самоорганізації і еволюції складних систем, як підходу до системи – синергетики – форми організації системи правовідносин, а також окремих аспектів синкретизму, що покладені в основу предмета науки трудового права.

Дослідженню окремих аспектів до синергетичних і синтетичних підходів у науці трудового права присвятили свої праці відомі науковці й практики, серед яких, зокрема: С. Алексєєв, С. Вишновецька, О. Джугелі, М. Іншин, В. Ісаков, В. Кікоть, І. Кривцова, С. Курдюмов, С. Кутафін, А. Мицкевич, І. Пригожин, О. Пунченко, П. Рабінович, Е. Семенюк, Г. Хакен, О. Хитра, В. Шишкін, О. Ярошенко та ін.

Метою статті є дослідження «кристалізації» ідеї синергетичних підходів на протигагу синкретизму, як складової методології – вчення про правила мислення при створенні науки, проведенні наукових пошуків і досліджень у царині трудового права.

Бурхливі події нашого часу в економічному, соціальному і політичному житті перетворюють мету забезпечення соціальної справедливості на пріоритет порядку денного¹, спрямованого на: створення системи нормативних актів, гармонізованих з кращими світовими практиками, з метою впровадження системи організації та управління працею; вдосконалення системи оцінки професійними ризиками і оцінки умов праці як основи системи управління цими ризиками тощо.

Управління (філософ.) як цілеспрямована діяльність з боку керуючого суб'єкта щодо зміни об'єкта для досягнення певної мети (екон. синонім – менеджмент в організації) – це цілеспрямований вплив; для системи як явище, що передбачає наявність підсистем, вплив може бути ззовні системи і всередині неї, тобто вплив надсистеми на підсистеми, які діють, розвиваються під певним контролем для досягнення мети над системи. При цьому елементи системи повинні працювати в певному режимі, відповідному ритмі системи².

Наука про право завжди мислить право як абсолютну цінність, не обговорюючи і не піддаючи сумніву цю тезу³. Деформалізація об'єкта і предмета загальнотеоретичних праводержавознавчих досліджень, на думку П. Рабіновича, є однією з тих тенденцій, які відчутно впливають на стан методології наукової юриспруденції⁴.

«Кристалізуючим» задумом нашого дослідження є поняття «методологія» – вчення про правила мислення при створенні науки, проведенні наукових пошуків і досліджень. Між теорією (грец. θεωρία – розгляд, дослідження) і методом її наукового пізнання існує тісний зв'язок. Адже сама методологія при виробленні методу, його правил спирається на теоретичні положення науки⁵.

Під методологією науки переважно розуміється вчення про науковий метод пізнання або систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір засобів, прийомів та методів пізнання. Існує й інший, більш вузький погляд на методологію науки, коли вона розглядається як теоретична основа деяких спеціальних, часткових прийомів і засобів наукового пізнання, але в цьому разі доцільніше говорити про методику пізнання і дій⁶. П. Ревко-Линардато припускає, що поняття методології характеризується двома значеннями: 1) сукупність методів, які використовуються у будь-якій сфері діяльності; 2) вчення про науковий метод пізнання⁷.

Методологія як специфіка системного підходу, на думку О. Пунченка, визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і забезпечує її механізми, на виявлення різноманітних типів зв'язків об'єкта та зведення їх в єдину теоретичну картину⁸.

Призначенням методології науки трудового права має стати використання різних методологічних підходів для всебічного вивчення трудових явищ, визначення й комбінування належних методів пізнання для дослідження тієї чи іншої проблеми теорії трудового права. Тож повністю погоджуємось з позицією С. Вишновецької, що для сучасної методології науки трудового права постає завдання, з одного боку, критично розглянути попередню методологічну базу, а з іншого – просунутися у бік нових підходів до праворозуміння з урахуванням важливих змін в методологічній основі правознавства, спираючись на традиції і новації як складові методології трудових досліджень. Пріоритетним має стати розширення діапазону

юридичних досліджень, тобто розгляд трудових явищ з філософських, соціологічних і психологічних, а не тільки спеціально-юридичних позицій⁹.

Специфіка предмета трудового права, що визначена впровадженням результатів науково-дослідницьких робіт у цій галузі, окреслює методологічну основу справжньої соціальної цінності – праці, як філософської, соціально-правової і економічної категорії (*К.С.*) Теза про те, що праця має вирішальне значення для забезпечення соціальної справедливості, пов'язана з поняттям місця і функції праці в суспільстві, була проголошена 18 травня 2015 р. на 104-й сесії Міжнародної конференції праці, що стосувалася майбутньої сфери праці. Це розуміння скеровано і безпосередньо узгоджується з синергетичним підходом – до взаємодії або взаємодії двох або більше підсистем (організацій), з метою отримання об'єднаного ефекту, що є більше, ніж сума «окремих ефектів» у виявленні належного рівня правомірної поведінки у трудових та тісно пов'язаних із трудовими відносинах.

Слід враховувати, що доктрина трудового права певною мірою розвиває положення державної стратегії правового регулювання суспільних відносин у галузі трудового права, яка здійснюється за допомогою великого масиву актів державних органів. Тим не менш, мірилом цінності, що закарбується, є людська особистість, яка завжди була й залишається, її діяльність і поведінка. Творча або не творча, добра чи зла – людину завжди характеризують її вчинки як у звичайному повсякденному житті, так і в екстремальних ситуаціях. Поведінка кожної людини, групи людей, усього суспільства, народу, населення країни безпосередньо залежала й залежить від величезного числа факторів¹⁰, до яких Ф. Галієв відносить традиції, етику, мораль і право.

Філософське розуміння методології характеризується двома найважливішими характеристиками:

– універсальність як спрямованість діяльності на теорію і практику, що підкреслює багатоцільовий характер методології;

– інструментальність дає змогу за допомогою відповідних способів здійснити організацію і побудову людської діяльності¹¹.

Звертаючись до особливостей філософських засад пізнання, саме трудове право, як науку, можна розглядати у контексті взаємодії (взаємозв'язку) суб'єкта й об'єкта пізнання, що у цьому випадку має наступні складові:

– по-перше, з того, що вивчає конкретна наука – об'єкт;

– по-друге, ідей, теорій та суджень кожного окремого дослідника чи то наукової школи (спільноти), що застосовують певні, притаманні лише їм методологію, методи і прийоми для виявлення законів дійсності – суб'єкт.

На підставі вищевикладеного актуальності набуває визначення атрибутивних ознак. У теорії акцентується, що це виступає як допомога щодо окреслення певних рамок «якісної визначеності виду відносин», що регулюються тією чи іншою галуззю права. Тільки у цьому випадку можна буде надати обґрунтовану аргументацію щодо питання про те, яким чином, в якому випадку «певна група суспільних відносин окреслюється предметом права» і якими ознаками може характеризуватися сам предмет.

Вибираючи дану формалізацію – активізацію трудових процесів, які супроводжуються розвитком освітніх, юридичних, консультативних, інформаційних послуг тощо, та виходячи з аналізу значної кількості випадків у їх повторюваності, у дослідженні слід враховувати спостереження глобальних соціальних процесів, і насамперед тих, що ґрунтуються на нормах трудового права і підкреслюють їх соціальний характер.

Серед сучасних підходів до розуміння методології, як новації розвитку науки трудового права, виділяють синергетику – методологію наукового пізнання на основі нового світосприйняття та світорозуміння¹², у цілому, що не може пройти повз праворозуміння соціальних закономірностей, як частини системи. Синергетика охоплює досить широкі сфери пізнання, конкретизує та поглиблює діалектичні зв'язки хаосу і порядку, необхідності й випадковості, деградації та впорядкування структур¹³.

Синергетика стає тим еволюційним природознавством (правознавством – *К.С.*), яке дає змогу тепер уже говорити про виникнення свого роду метамови у світоглядній проблемі цілісного розуміння різних природних, технічних і соціально-економічних явищ на основі єдиної наукової концепції. Ця концепція допомагає побудувати нове ставлення до процесу інтегрального пізнання різних наук¹⁴. Разом із тим, у контексті правознавства, трудове право, як і решта галузевих правових наук, ідеї синергетики, як концепцію наукової теорії, застосовує досить фрагментарно¹⁵.

Синергетика (від грец. *Συν* – спільно і грец. *Εργος* – діючий; грец. *sinergeia* – спільна дія) – новий науковий напрям, який виступає в якості методологічної основи для розкриття теорії самоорганізації у сучасному праві. Синергетика, за твердженням В. Шишкіна, орієнтована на пошук певних універсальних законів еволюції і самоконструювання складних правових систем, законів еволюції відкритих нерівноважних систем будь-якої природи. Синергетична методологія в теорії права актуальна у зв'язку зі зростанням кількості нормативних правових актів, розширенням їх кола дії і закріплення у них різномірних, часом конфліктуючих один з одним, суспільних інтересів. Синергетична методологія у теорії права розвиває концепцію самоорганізації права, підкреслюючи зростаючу небезпеку дезорганізації. Вона вказує на причини непередбачуваної реакції суб'єктів при функціонуванні правовідносин¹⁶.

Предметом вивчення теорії самоорганізації є дослідження законів та закономірностей глобальної еволюції будь-яких відкритих невідновлених систем, головною рисою яких є нестійкість, невідновленість та не лінійність. Для синергетичного підходу властиві положення про наявність у матеріальних системах бага-

товаріантності та альтернативності розвитку за певної визначеності їх змін у точках біфуркації, де відбувається самоорганізація – цілеспрямований процес, який «супроводжується зміною усталеного режиму роботи системи» (К.С.), і про світ, як ієрархію середовищ, з різною нехарактерною для класичної математики поліваріантністю. Вибір напрямку розвитку в точці розгалуження, будь-яких якісних або стрибкоподібних перебудов системи і метаморфоз різних об'єктів при плавній зміні параметрів, від яких вони залежать, може відбуватися внаслідок незначних коливань та випадкових відхилень величини від середнього значення, а флуктуації (лат. fluctuatio – відхилення (випадкове), вагання) можуть обирати шлях розвитку цілісної системи¹⁷.

У всякому разі, ідеї «синкретичної наукової методології» не викликають заперечень щодо наукової позиції, відповідно до якої сучасна ситуація у соціальному середовищі полягає не тільки в тому, щоб якимось пристосуватися до нової ситуації глобальних змін, а й знайти ефективні методи і засоби протистояння духовному здичавінню людини, забезпечивши при цьому три найважливіші умови розвитку сучасного суспільства – динамічність, передбачуваність, безпеку¹⁸.

Синкретизм (грец. *synkretismos* – з'єднання), як явище перехідності, являє собою поєднання різнобічних поглядів, при певному ігноруванні необхідності їхньої внутрішньої єдності й несуперечливості один одному.

Слід зазначити, що серед наукових підходів акцентується, що генетично первинною була синкретична єдність пізнання світу в натурфілософії. На сьогодні, через стадію заперечення диференціацією, наука знову знаходить утрачену колись єдність завдяки граням інтеграції. Характерним є й те, що усі дослідження інтеграції (та її діалектичної єдності з диференціацією) за своєю природою є філософсько-методологічними¹⁹.

Шлях до вирішення правових проблем неформальної економіки у частині регулювання трудових та інших, пов'язаних із трудовими відносинами, демонструє або методологічну невизначеність щодо жодного нововведення, або неотримання очікуваного кінцевого результату. Особливо проявляються недоліки державного управління і організації праці, що стали одним із головних факторів негативного ставлення громадян до верховенства права, законності, пріоритету трудових прав людини і громадянина.

Методологія атрибутивних ознак держави у доктринальних положеннях предмета трудового права (або методологія науки трудового права), з метою вирішення проблемних питань, що мають місце у юридичній науці, повинна отримати належне місце й увагу серед досліджень наукової спільноти.

¹ Доклад Генерального директора. Доклад І. Ініціатива століття, касаюча сфери труда Международная конференция труда, 104-я сессия, Международное бюро труда, 18 мая 2015 г., Первое издание, Женева, 2015. – С. 19. – 23 с. : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—ed_norm/—relconf/documents/meetingdocument/wcms_369620.pdf

² Кривцова И. С. Ценность идей синергетики для административно-правовой науки: попытка актуализации отраслевых синергетично-правовых исследований / И. С. Кривцова // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 62. – С. 57–63. – С. 58.

³ Козлихин И. Ю. Позитивизм и естественное право / И. Ю. Козлихин // Государство и право. – 2000. – № 3. – С. 5–11.

⁴ Рабінович П. Проблеми трансформації методології вітчизняного правознавства / П. Рабінович // Вісник Академії правових наук. – 2002. – № 4. – С. 3–14.

⁵ Джугели О. Н. Предмет теории познания и методология / О. Н. Джугели // Философия и методологические вопросы науки. – Ереван : Изд-во АН Армянской ССР, 1977. – 278 с.

⁶ Сергієнко В. В. Філософські проблеми наукового пізнання / В. В. Сергієнко. – Кременчук, 2011. – 103 с. – С. 21.

⁷ Ревко-Линардато П. С. Методы научных исследований : учеб. пособ. – Таганрог : Изд-во ТТИ ЮФУ, 2012. – 55 с. – С. 12.

⁸ Пунченко О. П. Образование в системе философских ценностей : моногр. / О. П. Пунченко, Н. О. Пунченко. – Одесса : Печатный дом, Друц Південь, 2010. – 506 с. – С. 206.

⁹ Вишновецкая С. В. К вопросу о понятии и структуре методологии науки трудового права [Текст] / С. В. Вишновецкая // Трудовое право в России и за рубежом. – 2013. – № 1. – С. 51–52.

¹⁰ Галиев Ф. Х. Социальные нормы современности и синкретизм правовой культуры / Ф. Х. Галиев // Научно-информационный вестник Ивано-Франковского университета права имени Короля Данила Галицкого. – 2014. – № 9. – С. 38–45. – С. 40.

¹¹ Методология педагогики: характеристики, дефиниция / Т. А. Дмитренко, Е. В. Ярьсько // Понятийный аппарат педагогики и образования: сб. науч. трудов [Текст] / отв. ред. Е. В. Ткаченко, М. А. Галагузова. – Екатеринбург : Изд-во «СВ-96», 2010. – Вып. 6. – С. 64.

¹² Іщенко М. П. Проблеми інновацій у методології соціально-філософських досліджень суспільно-політичного життя / М. П. Іщенко, Б. О. Беглов // Вісник Черкаського університету. – № 130. – С. 153 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.cdu.edu.ua/276/1/N130p148-155.pdf>

¹³ Хитра О. В. Роль біфуркацій і самоорганізації у розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства / О. В. Хитра // Інноваційний потенціал соціально-економічного розвитку України в умовах глобалізації : зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конференції. – Вінниця : Центр підготовки наукових та навчально-методичних видань ВТЕІ КНТЕУ, 2012. – Ч. 1. – С. 243.

¹⁴ Колесникова Т. А. Основные понятия и принципы теории самоорганизации социально-экономических систем / Т. А. Колесникова // Синергетика и проблемы теории управления : сб. научных трудов / под ред. А. А. Колесникова. – М. : ФИЗМАТЛИТ, 2004. – С. 7.

¹⁵ Лаврінєнко О. В. Трудове право України як сучасна синергетична система (філософсько-правові та методологічні аспекти) / О. В. Лаврінєнко // Економіка, фінанси, право. – 2006. – № 5. – С. 20–28.

¹⁶ Шишкін В. В. Синергетический подход в теории права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12. 00. 01 – Теория и история права и государства; История учений о праве и государстве / Василий Викторович Шишкин; Нижний Новгород, 2007. – 35 с. – С. 3.

¹⁷ Мочерний С. Синергетичний підхід в економічному дослідженні / С. Мочерний // Економіка України. – 2001. – № 5. – С. 44–45.

¹⁸ Взаимодействие государства и гражданского общества в современной России. – М. : Вече, 2008. – 400 с. – С. 146.

¹⁹ Семенюк Е. Роль філософії в інтеграції сучасної науки / Е. Семенюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2009. – № 636 : Філософські науки. – С. 9–13. – С. 10.

Резюме

Кожушко С. І. Ідеї синергетики і синкретизму в методології трудового права.

Стаття присвячена виявленню проблем загальних закономірностей процесу дослідження, методологічних засад упорядкування часових і просторових структур у складних системах, розкриттю універсальних механізмів самоорганізації і еволюції складних систем – синергетики, як підходу до системи – форми організації правовідносин, що становлять предмет науки трудового права.

Ключові слова: синергетика, синкретизм, методологія, наука трудового права, предмет науки трудового права.

Резюме

Кожушко С. И. Идея синергетики и синкретизма в методологии трудового права.

Статья посвящена выявлению проблем общих закономерностей процесса исследования, методологических основ упорядочения временных и пространственных структур в сложных системах, раскрытию универсальных механизмов самоорганизации и эволюции сложных систем – синергетике, как подхода к системе – формы организации правоотношений, составляющих азы предмета науки трудового права.

Ключевые слова: синергетика, синкретизм, методология, наука трудового права, предмет науки трудового права.

Summary

Kozhushko S. The Ideas Synergy and Syncretism in The Methodologies in Labor Law.

The article is devoted to identifying the problems of the general laws of the research process, the methodological foundations of ordering temporal and spatial patterns in complex systems, disclosure of universal mechanisms of self-organization and evolution of complex systems – synergy, as an approach to the system – legal forms of organization, are the subject matter of science of labor law.

Key words: synergy, syncretism, methodology, science of labor law, the subject matter of science of labor law.

УДК 347.65+347.235

Ю. О. ЛЕГЕЗА

Юлія Олександрівна Легеза, кандидат юридичних наук, доцент, доцент ДВНЗ «Національний гірничий університет»

СПАДКУВАННЯ РЕЧОВИХ ПРАВ НА ЧУЖУ ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ

Нотаріальна практика в Україні свідчить про недосконалість механізмів правового регулювання переходу речових прав та обов'язків на земельну ділянку в порядку спадкування як різновиду універсального правонаступництва. Визначення спадкової маси залишається складним питанням судової та нотаріальної практики. Серед таких об'єктів, що викликають певні труднощі у визначенні підстав та порядку реалізації набуття речових прав, є сукупність правовідносин, пов'язаних зі здійсненням правомочностей володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою.

При цьому, незважаючи на очевидні питання доцільності врегулювання проблемних питань нотаріальної та судової практики, вирішення проблем спадкування окремих об'єктів, зокрема речових прав на земельну ділянку, не є предметом ретельної уваги дослідників.

Проблематиці спадкування речових прав на земельні ділянки присвячені окремі праці В. В. Васильченка, Ю. О. Заїки, О. Є. Кухаревої, З. В. Ромовської, І. В. Спасиво-Фатєєвої та інших науковців, внесок яких слід визнати досить вагомим. Утім, хотілося б зазначити, що комплексного дослідження проблем спадкування речових прав на земельну ділянку, визначення поняття зазначеного інституту та історії його становлення у системі континентального права бракує для сучасної юридичної науки в Україні.

З урахуванням наведеного метою даної статті є характеристика правового інституту спадкування речових прав на земельну ділянку для окреслення перспектив його розвитку.

Визначаючи у ст. 1216 Цивільного кодексу України поняття спадкування як «переходу прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців)», законодавець оминув своєю увагою питання визначення поняття спадкової маси (спадщини). Варто підкреслити, що у ст. 1219 Цивільного кодексу України робиться спроба конкретизувати склад спадщини, визначивши перелік